

naléhavá je potřeba čekajícího pacienta. Pokud se práva dárce orgánu definují příliš přísně, jde to na účet životních vyhlídek příjemce orgánu. To neznamena, že umírající smí být kvůli čekateli usmrcen, ale že je možné chtít a snažit se o to, aby se potřebný orgán časově odňal co nejbližší okamžiku, kdy je to z hlediska dárce přípustné a odpovědné.

Z toho, že funkceschopný mozek je pokládán za tělesný předpoklad duchovního života, vyplývá odpovídající závěr pro případy anencefalu. Je-li jednoznačně určena taková diagnóza, je-li trvale vyloučena možnost psychických funkcí, pak nelze podle názoru mnoha morálních teologů považovat takovou bytost za živého člověka v přísném smyslu. V otázce, co by se mělo dělat s takovým těhotenstvím, by však bylo nutné vzít v úvahu ještě různé další aspekty. Je totiž myslitelné, že i v tomto případě by byla matka potratem emocionálně zasažena způsobem škodlivějším, než kdyby se plod, stejně dlouhodobě neschopný života, narodil. Ale tyto otázky nás odvádějí od tématu.

Pokud mluví teolog o lékařských fenoménech tohoto druhu, uvědomuje si, že zde musí vždy mít poslední slovo ten, kdo disponuje bezprostřední zkušeností a znalostí věci. To je určité v první řadě lékař. Je však třeba varovat před tím, aby se fenomény, jako život a zvláště duše, chápaly především na základě hmotných procesů. Je rozumné, že lékařské stanovisko má v otázkách smrti sklon často raději udělat pro zachování života příliš mnoho, než terapii a resuscitační snahy předčasně ukončit. Pokládá za lepší určit okamžik smrti s co největší jistotou ještě před vydáním mrtvého těla pro transplantaci, než nést vinu za zásah do možná dosud živého organismu.

Je však také třeba uvážit, že lidskou smrt, nebo to, co tradice označovala jako okamžik oddělení duše od těla, nikdy nebude možné exaktně měřit přírodovědeckými prostředky. Exaktní kritéria jsou určitě prospěšná pro právní jistotu a mohou zabránit zneužívání. Ale pouhé úsilí o právní jistotu není pro svědomí lékaře jediným kritériem. Zvláště v těžkých situacích z něj nikdo nesejme odpovědnost, aby sám učinil správné rozhodnutí.

POMOC PŘI UMÍRÁNÍ – SMRT NA PŘÁNÍ

Jak začátek lidského života, tak také jeho konec se ve 20. století stává stále více předmětem lékařské manipulace, a tím také etických diskusí. Lékařské umění je s to čím dál lépe oddalovat okamžik pacientovy smrti, často způsobem, který se zdá být nelidský. Proto je třeba se vypořádat s myšlenkou, že lékař za jistých okolností vědomě upustí od dalšího možného prodlužování lidského života. Tak se již vynořuje otázka, zda lékař také nemá právo aktivním zákrokem ukončit život, který snad pokládá za již nehodný žití nebo udržování.

Při sledování probíhající diskuse ale vyvstává další otázka. Nepochází tendence k eutanazii ze změny náboženského postoje? Nesouvisí snad také s rostoucí sekularizací moderního myšlení, která způsobila, že člověk není hodnocen ani tak ve své osobní důstojnosti, nýbrž převážně podle míry své výkonnosti a schopnosti užívat? Tato diskuse ale ukazuje zvláště jedno: Pokud se eutanazie jednou připustí, pak je velmi těžké a v praxi zjevně zcela nemožné stanovit přesnou dělící čáru mezi případy, kdy pacient žádá o pomoc při umírání naprosto svobodně, a případy, kdy tato svoboda již není úplná nebo kdy o smrti člověka rozhodují zcela jednoznačně druzí.

Předně je třeba blíže vyjasnit pojmy. Slovo eutanazie neboli pomoc při umírání může mít v dnešním jazykovém úzu různé významy. Mohou se jím mínit následující případy:

- pomoc při umírání bez zkrácení života, tedy např. běžná lékařská péče o umírajícího, kterou vykonává lékař nebo duchovní;
- upuštění od použití prostředků prodlužujících život („pasivní eutanazie“);
- mírnění bolestí prostředky, které zatěžují organismus vedlej-

- šími účinky a urychlují proces umírání (známé analgetikum morfium může např. vést také k zástavě srdce a smrti);
- přímé, chtěné a aktivními zásahy navozené zkrácení života na přání pacienta („aktivní eutanazie“);
 - úmyslně navozená smrt bez svolení nebo proti vůli pacienta (např. zabíjení nevinných v plynových komorách koncentračních táborů). Zde se jednoznačně jedná o vraždu.
- V dalším textu se bude hovořit především o aktivní eutanazii, tedy o usmrcení pacienta na jeho vlastní přání.

K dějinám eutanazie

Diskuse o eutanazii má velmi starou tradici.¹ U řady přírodních národů byl rozšířen obyčej zabíjet přestarlé a nemocné lidi, aby byli uchráněni utrpení a aby se od nich ulehčilo společenství.

Stopy eutanazie najdeme také ve Starém zákoně. V 1 Sam 31,1–4 se popisuje, jak Saul a jeho synové podlehli v boji proti Pelištejcům: „Saul řekl svému zbrojnoši: ‚Vytas meč a probodni mě jím, než přijdou ti neobřezanci, aby mě neprobodli oni a nezneuctili.‘ Zbrojnoš však nechtěl, velmi se bál. Saul tedy uchopil meč a nalehl na něj.“ – Ale v 2 Sam 1,10 vypráví jeden Amálekovec, že ho Saul povolal a nařídil mu, aby jej usmrtil. Pak se říká: „Postavil jsem se k němu a usmrtil jsem ho. Poznal jsem, že po mém pádu stejně nebude živ.“ Za toto doznání byl Amálekovec potom zabit (2 Sam 1,15). Zatímco Hippokratova přísaha eutanazii absolutně zakazuje, v Platonově *Ústavě* je hodnocena pozitivně (409e – 410a). Lékař a soudce podle ní mají povinnost „nechat zemřít ty, kteří jsou nezdraví na těle, zabít sami ty, kteří vyrostli špatně duchovně a nelze je vyléčit“. Stejně tak míní Seneca (*De ira* I,15), že nenapravitelně postižení jedinci mají být vyřazeni z lidské společnosti, jako se ze světa sprovazují poškozená novorozeňata a nemocný dobytek. V 58. a 70. listě Lucilioví Seneca své principy eutanazie rozvádí. Tacitus pak v *Letopisech* (XV, 60–64) vypráví, jak Seneca sám eutanazií umírá. –

Podle Suetonia si Augustus přál pro sebe a své blízké rychlou a bezbolestnou smrt, kterou pojmenoval „euthanasia“ (Životy císařů 99, kapitola o Augustovi).

Tomáš Morus zavádí ve své *Utopii* (1515, III, 21) řeč na péči o nemocné. Je-li na ostrově Utopia nějaká nemoc nevyléčitelná a trvale bolestivá, kněží a úředníci nemocného přemlouvají, aby se rozhodl pro smrt vlastní rukou nebo rukou druhých. Taková smrt je pokládána za čestnou. Pokud ji nemocný odmítne, bude až do svého konce obětavě ošetřován.

Také Martin Luther se dotýká této tematiky. Podle něj existují ďáblem podstrčené děti, které nazývá „podloženci“ nebo „podstrčenci“. Takové „ďáblové“ děti také označuje jako „masa carnis“ (kus masa); utopením chtěl „odvážit se na nich homi-cidia (vraždy člověka)“. V díle Francise Bacona *De dignitate et augmentis scientiarum* (O důstojnosti a pokroku věd), kniha IV., kap. II., se pojem eutanazie objevuje poprvé jako vlastní terminus technicus. Bacon říká, že u beznadějně nemocných by lékaři „měli užít svého umění a píle k tomu, aby se umírajícím odcházel ze života snadněji a lehčeji“. Takové umění nazval „vnější eutanazií“ na rozdíl od jiné (vnitřní), která připravuje duši na smrt.

Později se s tímto tématem setkáváme v knize Adolfa Josta, *Právo na smrt*, Göttingen 1895. Jost vidí zdroj morálky v soucitu. Nevyléčitelně nemocnému přísluší právo na sebevraždu nebo usmrcení na žádost. U duševně nemocných má toto právo stát. Diagnóza nevyléčitelnosti stačí k tomu, aby usmrcení mohlo být vykonáno. „Hodnota lidského života může být nejen nulová, ale i negativní.“ (26,18). Smrt pak přichází jako štěstí a spasitel. Již zde lze najít většinu argumentů pro pozdější hubení života ne-hodného žití!

Svémi účinky nejdůležitější dílo tohoto zaměření ve 20. století pochází od Karla Bindinga a Alfreda Hocha: *Svoboda k hubení života nehodného žití. Jeho rozsah a forma*, Lipsko 1920. Právnick Binding a psychiatr Hoche se domnívali, že existují lidské životy, „které v takové míře pozbyly vlastnosti právního

statku, že jejich pokračování ztratilo natrvalo všechnu hodnotu jak pro nositele těchto životů, tak pro společnost“ (s. 27). Binding za takové považoval nevyléčitelně nemocné a nenapravitelně slabomyslné, Hoche duchovně mrtvé, „lidské slupky“, které pro něj byly pouze „balastními existencemi“. U nevyléčitelně nemocných měla být dovolena smrt na přání, u nenapravitelně slabomyslných usmrcení, o kterém jednohlasně rozhodlo příslušné grémium, pokud možno na žádost blízkých příbuzných.

Bindingovo a Hocheho dílo připravovalo cestu ideologii a praxi národního socialismu² v otázce eutanazie. 1. září 1939 vydal Hitler pověstné nařízení: „Reichsleiter Bouhler a Dr. Brandt jsou na vlastní odpovědnost pověřeni rozšířit pravomoci lékařů, kteří budou jmenovitě určeni, tak aby bylo podle lidského uvážení možné dopřát nevyléčitelně nemocným, při kritickém posouzení jejich zdravotního stavu, smrt z milosti. Podepsán Adolf Hitler.“ Co se stalo potom, je známo. Do koncentračních táborů byli posíláni a v plynových komorách zabíjeni nejen Židé, Cikáni, představitelé církví a lidé jiného politického smýšlení, ale smrtí plynem zahynuly také tisíce osob z domovů důchodců a ústavů.

Po druhé světové válce bylo téma eutanazie velmi dlouho tabu. Přetrvával dosud šok z nacistických zločinů. S odezníváním tohoto šoku se ukazuje stále silnější tendence k pozitivnímu hodnocení pomoci při umírání nebo smrti na žádost.³ Při průzkumu veřejného mínění uveřejněném v roce 1974 se vyslovilo 53 procent občanů SRN pro přímou aktivní eutanazii, tedy pro usmrcení na žádost umírajícího; pouze 33 procent bylo proti. Ještě děsivější je, že 38 procent bylo pro usmrcení „života nehodného žití“ na žádost společnosti, stejný počet byl proti a 24 procent zůstalo nerozhodných. – Při reprezentativním výzkumu v SRN v roce 1984 stoupl počet zastánců aktivní pomoci při umírání na 72 procent!

Od té doby se toto téma stalo zjevně ještě aktuálnější. Případ Hackethal a nedávná stanoviska a činy francouzských lékařů ukazují, že v dnešní společnosti zjevně existuje velká ochota

hodnotit umírání na žádost pozitivně. Také velmi mírné rozsudky v řadě soudních procesů s lékaři, kteří usmrtili pacienta na jeho žádost, ukazují, kterým směrem se vývoj v posledních letech ubírá.

Zvláště povážlivé se zdá být „řešení“, které v roce 1993 přijali nizozemští zákonodárci. Eutanazie se tam v určitých případech stala beztrestnou. Musí být především jisté, že se pacient rozhodl pro smrt naprosto svobodně. Už se však nezjišťuje, zda toto rozhodnutí není voláním po lidské náklonnosti a pomoci k životu.

Pomoc při umírání z psychologického hlediska

Pokud jde o psychologický postoj pacienta⁴ k eutanazii, jsou zde značné shody se sebevraždou. Z etického hlediska není v každém případě velký rozdíl, jestli někdo na sebe vztáhne ruku přímo, nebo jestli poprosí lékaře o smrtící injekci. Co je tedy ve hře, dostane-li se nemocný tak daleko, že si přeje eutanazii?

Psychologická vyšetření ukazují, že kladný postoj zdravého člověka k eutanazii většinou nevydrží ve stadiu těžké nemoci.⁵ Když by se smrt na požádání mohla stát pro jednotlivce aktuální, nechce o ní nic slyšet, většinou ani tehdy ne, pokud musí snášet bolesti a nemoc nedává naději na uzdravení. Nejčastěji ještě představuje výjimku skupina pacientů, kteří se cítí izolovaní a lidsky opuštění. Tak je přání eutanazie – stejně jako přání sebevraždy – velmi často vlastně výkřikem o pomoc v životě. Pacient se cítí osamělý a má ve své izolaci pocit, že jeho život ztratil veškerý smysl.

Eutanazie je proto zpravidla aktem zoufalství, stejně jako sebevražda. Nemocný chce odejít ze života, protože jej už nemůže unést. Z toho již vyplývají následky pro mravní hodnocení. Je správné podporovat člověka v jeho zoufalství tím, že se mu pomůže zemřít? Nebo je třeba mu pomoci jeho zoufalství překonat projevy přízně a péčí, které mu opět dodají sílu přitakat životu?

Lidská je zjevně pouze tato druhá možnost, tedy snaha opět nemocnému dodat odvahu žít a sílu k práci.

Zdá se tedy, že potud je obrana eutanazie chybným antropologickým úsudkem. Zkušenosti lékařů jako Kübler-Rossová, Twycross, C. Saundersová (hospic St.-Christophers), Sporken a další se shodují na tom, že žádost o eutanazii není nemocným téměř nikdy míněna doslova. Je podle nich – až na velmi řídké výjimky – vlastně žádostí o lepší pomoc.

Často je v této souvislosti přeceňován problém bolesti,⁶ zvláště zdravými lidmi. Ve skutečnosti mají strach z nemoci, z umírání. Domnívají se, že eutanazií lze tento znepokojující problém odstranit. Dnes lze ovšem téměř vždy bolesti lékařsky účinně tišit. Je ale možné, že pacient si vůbec nenechá mírnit bolesti nejsilnějšími prostředky, protože chce zabránit přílišnému poškození svého vědomí. Může se však také stát, že si pacient nařiká na silné bolesti především proto, že má pocit, že se mu nedostává dostatečné péče. Přání eutanazie je tedy také z tohoto hlediska často podezřelé. Příliš málo příbuzných zůstává u umírajících (asi 15 procent)! Eutanazii lze pokládat stejně jako sebevraždu za akt agrese proti sobě samému. V mnoha případech zabíjejí sebevrazi také další lidi, zvláště rodinné příslušníky. Také u eutanazie jde o agresivní pohrdání lidským životem, totiž vlastním.

Pomoc při umírání z právního hlediska

Až dosud platí, že dnešní zákonodárství⁷ je v hodnocení sebevraždy a eutanazie ještě ovlivněno křesťanským obrazem člověka. Řada lidí se ale domnívá, že v budoucnosti nebude možné právně postihovat na základě takového stanoviska osoby jiné víry a jiného smýšlení. Když se však tato problematika promyslí také z právního hlediska, ukáže se, jaké nebezpečí nelidskosti a právní nejistoty hrozí v případě povolení eutanazie.

Bezpodmínečným předpokladem eutanazie je předně svo-

bodné volní rozhodnutí pacienta. Pouze pokud si to pacient přeje, přicházela by eutanazie v úvahu. – Ale zde již vzniká první potíže. Jak je možné poznat vůli pacienta? Požaduje-li nevyléčitelně nemocný snad pod vlivem silných léků usmrcení, pak není v dostatečné míře pánem svých vlastních rozhodnutí. Podle zákona by nebylo přípustné, aby osoba v takovém stavu vyřizovala právní záležitosti závažnější povahy; nemá totiž plně pod kontrolou své duševní síly. Ještě pochybnější by bylo, kdyby někdo v takové situaci rozhodoval o své existenci.

Bylo proto navrženo, aby byla eutanazie dovolena pouze tehdy, když se dotyčný pro ni rozhodne již mnohem dříve, např. v době před propuknutím nemoci, a projevil svou vůli právně platnou formou. Avšak právě zde se objevují těžké pochybnosti, protože není řečeno, že někdo si skutečně přeje eutanazii i v současnosti, ačkoli třeba takové přání v dřívějších letech dokumentoval. Je také docela možné, že by nyní rád žil dále, kdyby se o něj někdo dostatečně staral a pomohl mu najít v životě opět smysl. Těžce nemocný se z psychologického hlediska v mnoha ohledech podobá dítěti, které se plně neovládá. Často když sedí malé dítě v zubařském křesle a zubař začne vrtat, dítě by nejraději uteklo. Když se mu ale pomůže tuto situaci přestát, je znovu veselé a vděčné za svůj život. Podobně tomu může být také u těžce nemocného. Sám by snad svůj život zavrhl. Pokud se mu ale poskytne pomoc, může se dostat do stavu, ve kterém opět přitaká životu, i když možná už nebude trvat dlouho.

Dále je třeba uvážit, že zákonné povolení eutanazie může snadno vést k těžkému nátlaku okolí na pacienta. Pokud např. pacient potřebuje delší a nákladnější péči, může snadno dospět k názoru, že by jeho příbuzní byli rádi, kdyby svůj život již ukončil. Řada příbuzných asi takový postoj naznačuje. Pacient by mohl získat pocit, že už vlastně nemá skutečné právo na další život. A právě to by jej nakonec mohlo dohnat ke smrti. – Pro rodinné příslušníky by se samozřejmě mohla stát těžkou zátěží svědomí také eutanazie zdánlivě provedená ze svobodné vůle, protože by snad ne zcela nesprávně vytušili, že by si nemocný

nebyl zvolil tento konec, kdyby se mu příbuzní více věnovali a dali mu najevo více lásky.

Právě zde je třeba uvážít, že pacient se k eutanazii v zásadě nikdy nerozhodne docela nezávisle na bližních, nýbrž že při tom hraje směřodatnou roli kvalita jeho mezilidských vztahů. Z toho vyvěrá jednak asi rozhodující vliv okolí na nemocného, jednak trýznivé psychické konflikty a pocity provinění u příbuzných a pečovateli. – Naopak nemocný, který trpělivě snáší těžké utrpení, se může stát pro své okolí velkým požehnáním.

Další častou obtíží je z právního pohledu to, že se zde těžko dokazují zneužití a vina. Kdo chce jednoznačně dokázat, zda lékař provedl u pacienta eutanazii na jeho skutečné přání, nebo zda se pro ni rozhodl v situaci, kdy pacient nebyl duševně plně při síle? Je ale třeba připojit ještě další velmi závažnou úvahu: Pokud se právně připustí eutanazie, chápána jako usmrcení pacienta na jeho vlastní výslovnou žádost, mohou z toho vyplynout velmi nebezpečné důsledky. Když totiž někdo může požadovat smrtící přípravek při plném vědomí, není pak již vlastně jasné, proč by se tato domnělá milost nemohla prokázat také pacientovi, kterému se podle přesvědčení lékaře jasné vědomí již nikdy nevrátí. Pokud se jednou přistoupí na to, že existuje život nehodný žití, který by měl být ukončen, pak vzniká pokušení např. zabíjet po porodu těžce postižené děti nebo také posílat na smrt staré a nemocné lidi, kteří pro hospodářství představují jen negativní položku, jak se v mnoha případech stávalo ve Třetí říši. Omezení, že má být dovoleno jen usmrcení na vlastní žádost, zde neurčuje ani logicky, ani psychologicky dostatečně jasnou hranici. Hrozící nelidské činy je možné účinně vyloučit jen tak, že se zamítne jakékoli aktivní usmrcování člověka, včetně usmrcení na jeho vlastní přání.

Pomoc při umírání z teologického hlediska

Teologické odůvodnění⁸ odmítnutí eutanazie nemá podobu přísného rozumového argumentu. Dnes už také nepřesvědčí každého, když se řekne, že eutanazie a sebevražda jsou zakázány proto, že pouze Bůh je pánem nad životem a smrtí. Proti tomu by se totiž dalo argumentovat, že Bůh přece stvořil člověka tak, že se může sám zabít. Jako může člověk v zásadě používat všechny své ostatní schopnosti, protože mu je Stvořitel dal, mohl by užít také této schopnosti k sebevraždě.

Pravý argument se vyjeví pouze tomu, kdo se dá do jeho hledání celou svou existencí. Když se dva lidé hodně milují, vědí, že jejich existence pro druhého má hodnotu a že by jeden zchudl, kdyby jej druhý opustil. Bytí s druhým dává životu jeho rozhodující smysl. Podobně je tomu s bytím člověka před Bohem. Dokud člověk žije, může ve svém životě uskutečňovat lásku a víru, přijímat tak milost od Boha a stát se požehnáním pro druhé. Může znamenat mnoho pro bližní, vydává-li nemocný v trpělivosti, lásce a odevzdanosti svědectví křesťanského života. Takové další žití má před Bohem a před bližními vysokou hodnotu.

Pokud člověk naopak na tyto hodnoty nevěří, pokud končí svůj život jako nesmyslný, pak vlastně jedná neslučitelně s vírou v Boha a správně pochopenou láskou k bližním.

Dnes je samozřejmě nutné být nanejvýš zdrženlivý, pokud by šlo o morální posouzení lidí, kteří spáchali sebevraždu nebo kteří žádají o eutanazii. Víme totiž také, že tito lidé často jednají z naprostého vnitřního přetížení, a jejich čin vlastně již není dílem svobody, nýbrž něčím vynuceným. To ale nemůže znamenat, že věřící, který dovede myslet a ještě má svou svobodu, bude pokládat eutanazii za správnou a žádoucí. Místo odsuzování lidí, kteří si zahrávají s takovými myšlenkami, je třeba porozumět jejich volání a pomáhat jim, starat se o ně, hovořit s nimi, věnovat jim svou péči. To je to nejdůležitější, co lze udělat, aby tato myšlenka zoufalství a rezignace zmizela ze světa.